Ана ДИМИШКОВСКА

УДК: 340.12:82-312.3
Изворен научен труд

МИСТЕРИОЗНАТА РАКА НА (НЕ)ПРАВДАТА: ТЕНКАТА ЛИНИЈА ПОМЕЃУ ЗЛОСТОРСТВОТО И КАЗНАТА ВО РОМАНОТ “AND THEN THERE WERE NONE” ОД АГАТА КРИСТИ

Кратка содржина

Овој труд има цел да даде придонес кон истражувањето на продуктивната поврзаност помеѓу филозофијата, правото и книжевноста, во духот на современото интердисциплинарно движење познато под името „Правото и книжевноста“. Во таа смисла, тој ги анализира клучните лајтмотиви од прочуениот детективски роман “And then there were none” од Агата Кристи, откривајќи го нивниот потенцијал да ја расветлат сложеноста и длабоката егзистенцијална релевантност на некои од најзначајните прашања со кои се занимава филозофијата на правото како дисциплина. Специфичната поврзаност на идеите за правдата, вината, злосторството, одмаздата и казната, одразена во сложената структура на заплетот на овој роман, се согледува како можност да се тестираат и дополнително да се рафинираат нашите фундаментални интуиции за принципите на праведноста и за нивната практична примена.

Клучни зборови: *ФИЛОЗОФИЈА НА ПРАВОТО, ПРАВОТО И КНИЖЕВНОСТА, ДЕТЕКТИВСКИ РОМАН, ЗЛОСТОРСТВО, КАЗНА*

Увод

На еден пуст, негостољубив англиски остров осум луѓе што меѓусебно не се познаваат се намамени да дојдат во исто време, под изговор дека им се нуди нешто што за нив е исклучително привлечно во дадениот момент: работа, бесплатен одмор, можност за средба со стари пријатели. Идентитетот на личноста што ги поканува не му е откриен на никого од нив. Батлерот и домаќинката во големата, луксузна куќа во која гостите доаѓаат им соопштуваат дека тие ќе го сретнат нивниот таинствен домаќин за време на првото заедничко собирање. Сепак, првата заедничка вечера донесува шокантен развој на настаните. Наместо најавената средба со непознатиот домаќин, на гостите од непознато место им се пушта грамофонска плоча на која е снимена порака што се однесува на сите нив. Пораката разоткрива дека сите личности што во тој момент се присутни во куќата (вклучително и батлерот и домаќинката) на еден или на друг начин се виновни за смртта на други човечки суштества, но некако му се измолкнале на законот: успеале да останат неказнети. Нарекувајќи ги „затвореници пред судот“ и реторички прашувајќи ги дали имаат да кажат нешто во своја одбрана, неумоливиот глас сугерира дека е дојдено времето кога сите ќе платат за своите недела.

И навистина, во следните денови, во куќата се случуваат низа мистериозни убиства во кои настрадуваат еден по еден од гостите, сè до последната личност, која извршува самоубиство. Убиствата што се случуваат ја следат структурата на детската песничка "Ten little soldiers boys", во која се опишува како исчезнуваат, во бизарни несреќни случки, еден по еден од десетте мали имагинарни војници, додека на крајот не остане ниту еден ("and then there were none", како што гласи последниот стих). Меѓутоа, идентитетот на потенцијалниот убиец останува непознат до крајот на романот: на островот, од кој поради неповолните временски услови е невозможно ниту да се дојде ниту да се замине од него, нема и не може да има никој друг освен десетте жртви! Но тогаш, кој ги убива сите нив?

Мистеријата, сепак, е разрешена во постскриптумот на романот, низ едно писмо во шише фрлено во морето, што се заплеткува во мрежите на рибарски брод. Во писмото се разоткрива дека извршител на убиствата, всушност, е еден од поканетите гости, кој го смислил и го спровел застрашувачкото сценарио што ја вклучува и неговата сопствена смрт. Имено, се работи за еден пензиониран судија со опсесивно чувство за праведност кој, директно или индиректно, дознава за луѓе кои поради несовршеноста на казнениот систем успеваат да ја избегнат казната за својата инволвираност во смртта на други човечки суштества. Така, дознавајќи дека е смртно болен, тој одлучува индивидуално да го „доврши" спроведувањето на правдата, онака како што тој ја замислува, оставајќи ја зад себе морничавата глетка на сцената на тукушто извршено масовно убиство.

Опишаниот след на настаните ја претставува фабулата на прочуениот роман "And then there were none" од Агата Кристи, кој, според широко прифатената оцена, е нејзиното ремек-дело, а едновремено, според нејзиното сопствено признание, и најтешко и најсложено за пишување.[1] Поради мајсторски воденото дејство, играњето со неизвесноста до крајните, експлозивни граници, математичката прецизност со која е организирана структурата на текстот, за љубителите на жанрот на крими-романите овој роман на Кристи нуди несомнена читателска наслада.

Меѓутоа, со прашањата што експлицитно или имплицитно ги отвора, тој далеку го надминува рамништето на возбудлива но површна и клишеизирана детективска приказна. Напротив, темите на вината, злосторството, казната, судот и правдата, кои ги отсликуваат парадоксите на човековата природа и комплексноста на ситуациите што дури и високо моралните, совесни и чувствителни човечки суштества можат да ги наведат на тешки деликти, во овој роман се третирани на начин кој него го вбројува во книжевните дела што претставуваат предизвик за филозофска анализа.

Таквиот предизвик, истовремено е и идејата-водилка на овој текст: во него ќе биде направен обид, преку книжевните лајтмотиви присутни во делото на Кристи, да се илустрираат некои од најзначајните прашања со кои се занимава филозофијата на правото како дисциплина, што особено важи за комплексниот однос помеѓу идеите за правдата и вината, злосторството, одмаздата и казната.

---

[1] Ова дело првпат е објавено во 1939 година, под насловот "Ten Little Niggers".

1. Прелиминарни методолошки забелешки: филозофијата, правото и книжевноста

Иако ваквиот приод може навидум да отстапува од стандардната шема на апстрактната филозофска анализа, во една поширока смисла, тој воопшто не е нов или невообичаен, ниту во содржинска ниту во методолошка смисла. Напротив, продуктивните врски помеѓу филозофијата, правото и книжевноста го имаат привлечено вниманието на голем број современи истражувачи, заинтересирани за проучувањето на правните теми и поврзаните со нив етичко-антрополошки прашања третирани во делата на прочуените писатели, какви што се Ајсхил, Софокле, Еврипид, Шекспир, Достоевски, Кафка, Мелвил, Харпер Ли, Хортон, Хаксли, Орвел и многумина други.[2]

Како што ќе се обиде да покаже и овој текст, еден од најзначајните придонеси на таквиот тип истражувања во теориско-методолошка смисла е фактот што тие отвораат можност за креативна примена на методот на т.н. рефлективен еквилибриум, кој како теориска стратегија често се користи во етичките и филозофско-правните теории. Според овој метод, во размислувањето за етичките и филозофско-правните прашања, вообичаено поаѓаме од општи принципи што произлегуваат од нашето базично чувство за праведност, настојувајќи од нив да ги изведеме консеквенциите што би ги примениле врз конкретните, практични ситуации. Меѓутоа, во тој обид честопати се соочуваме со фактот дека докрај изведените консеквенции од нашите ставови во дадена ситуација не би биле прифатливи, затоа што се судираат со други морални и правно релевантни интуиции што наложуваат поинакво решение на конкретниот случај. Оттаму, неопходно е да се вратиме назад на нивото на нашите базични ставови и генерални принципи и да извршиме нивна соодветна ревизија, со цел тие подобро да се усогласат со комплексноста на реалната ситуација и да добијат поголема објаснувачка и оправдувачка моќ. Сепак, и овие модификувани формулации на принципите можат да бидат доведени под прашање кога ќе се соочат со нова, уште посложена конкретна ситуација, која ќе иницира нов циклус на нивно продлабочување и рафинирање. Крајната цел на овој динамичен процес (макар и само во потенција) е постигнувањето рамнотежа, стабилност и кохерентност на нашиот систем на верувања што произлегува од заемната усогласеност на општите принципи и на судовите за поединечните случаи. [3]

Во таа смисла, делата на авторите кои со својот книжевен талент успеваат најдобро и најуверливо да ги доловат животните ситуаци во кои жестоко се суди-

[2] Анализата на различните начини на кои вечните филозофско-правни прашања се истражуваат во книжевните текстови претставува една од централните преокупации на современото интердисциплинарно движење познато под името "Law and literature". За подетални информации околу видот на истражувањата што се развиваат во неговите рамки, видете, на пример, кај Posner 2009, LaCroix, McAdams and Nussbaum (eds.) 2016, Dolin 1999, Dolin 2007, Williams 2002, Williams 2005, итн.

[3] За подетална разработка на концептот „рефлективен еквилибриум“ на полето на теориите на праведноста, видете Роулс 2002.

раат различните принципи и интуиции за праведноста и за другите темелни вредности на човековата егзистенција се исклучително важни скалила во градењето на личниот и колективниот рефлективен еквилибриум. Тие автори, користејќи ја слободата на книжевната имагинација, успеваат да ја извлечат на виделина есенцијалната динамика на животната драма во нејзината концентрирана форма и да нè соочат со недоволноста на која било апстрактна концептуална шема да го опфати бесконечното богатство на човечкиот свет.

Навистина, строгиот и студен стил на Агата Кристи во кој главниот акцент е ставен врз комплицираната логичка структура на дејството придонесе за нејзината репутација на автор чии дела припаѓаат поскоро на „анимираната алгебра“ отколку на полнокрвната, вредносно комплексна книжевна фикција. Сепак, нејзиниот уникатен талент за навлегување во мрачната страна на човековиот ум креираше голем број имагинарни сценарија што со својата екстремност и впечатливост го исфрлаат читателот од (рефлективната) рамнотежа, принудувајќи го да преиспита некои од своите најдлабоки, инстинктивни морални реакции на опишаните настани. Се разбира, ликовите од делата на Агата Кристи се од поинаков книжевен формат, структура и длабочина отколку оние на Софокле или Достоевски, Кафка или Ками, но барем кај дел од нив крвавите јазли на егзистенцијата, сепак, пулсираат доволно силно за врз себе да го привлечат вниманието на филозофското око.

2. Правдата како мистерија: метафизичката димензија на откривањето на злоделата

Романот “And then there were none”, како и најголемиот дел од другите книжевни дела на Агата Кристи, се вбројува во т.н. mystery novels, во кои центарот на дејството се врти околу таинственоста на еден или повеќе злосторнички чинови и нивното постапно откривање.

Но во овој роман, над ова вообичаено ниво на одржување на фактичката мистериозност на дејството, постојано е присутен и еден друг, подлабок слој на индуцираното чувство на мистерија, од почетокот на заплетот па сè до трагичниот крај: мистериозноста на самото остварување на правдата, или барем на она што се прикажува како нејзино остварување. Имено, една од првите клучни сцени во романот – онаа со снимените обвинувања упатени кон жртвите – го навестува чувството на некој вид натприродно присуство, метафизичка сила која е супериорна над вообичаените човечки механизми на воспоставување и одржување на правдата, која е способна да го види она што не го гледа човечкото око, и да го разоткрие она што човек може совршено да го скрие од сите останати, освен од себеси и од својата совест: своите сопствени злодела. Така, менталната тортура и емоционалната агонија на жртвите што почнува со самото нивно зачекорување на изолираниот остров произлегува од застрашувачката свест дека одеднаш станале проѕирни како стаклени фигури. Нивните најдлабоки и најстрашни тајни се изнесени на виделина, куќата во која се заробени е судницата во која ги суди некаков натчовечки суд, и кој не можат да го избегнат, како што еднаш го избегнале чо-

вечкиот суд. Невидливата рака што ги казнува ги брише од таблата на животот како кревки пиони, исто толку лесно и неумоливо колку што ги уништува и фигуричките на десетте мали војничиња што стојат на кујнската маса и постепено исчезнуваат, зголемувајќи го чувството на панична непријатност кај преостанатите жртви.

Овој аспект од романот суштински кореспондира со една од можеби најдлабоките интуиции во врска со поимот на правдата што се има развиено уште во првите обиди за разбирањето и претставувањето, макар и на сликовит и метафоричен начин, на овој комплексен концепт. Станува збор за идејата за трансцендентниот, виш карактер на правдата, карактерот на ентитет што не потекнува од овој свет туку еманира од некаков супериорен извор и чии законитости никогаш не можат да бидат поништени или заобиколени. Потеклото на уверувањето дека човечките дела и постапки се под власта на закони од повисок ред – универзални, вечни, незаобиколни – може да се проследи наназад сè до самите почетоци на човечката цивилизација. Неговите траги можат јасно да се воочат уште во древните митолошки претстави за божественото потекло на правдата и праведноста, преку античките трагедии, сè до различните теориски концепции за таканареченото „природно право“. Во оваа перспектива, и самите човечки, позитивни закони го црпат својот легитимитет од степенот на сообразноста со барањата на овие виши – природни, рационални или божествени – закони. Така, огрешувањето од нив, во основа, никогаш не може да биде поништено или да остане неказнето, на еден или на друг начин. Како што вдахновено забележува Шекспировиот Хамлет (1. 2. 256) – душата треба само да се стрпи, затоа што секое злодело, макар и целата тежина на Земјата да налегнала врз него, кога-тогаш ќе биде откриено и санкционирано. Ваквата интуиција лежи и во основата на популарните претстави за правдата како сила што е бавна, но секогаш стасува на целта. Така не е случаен фактот што таа уште од древни времиња е персонификувана во божица која управува со севкупноста на Битието, честопати претставувана со терезија и со меч; таа има заврзани очи, но е сегледачка. Идејата за божествениот, универзален и нужен карактер на праведноста е особено впечатлива во контекст на религиозниот светоглед: долговите кон правдата секогаш мора да бидат платени – било на овој, било на „оној“ свет.

Во таа смисла, ликовите на романот “And then there were none”, иако на рационално рамниште по извесно време доаѓаат до сознанието дека убиецот мора да биде некој што се наоѓа меѓу самите нив, на психолошки план не можат да го избегнат чувството дека, фатени во островската стапица, претставуваат не само физички, туку и еден вид метафизички плен. Плен на мистериозната рака, која се претставува како рака на правдата што ги казнува за нивното прекршување ако не на позитивните, пишаните, тогаш на темелните, макар и непишани, морални закони (а во мнозинството случаи, и за двете).

Меѓутоа, мајсторството на Агата Кристи не би било толку впечатливо доколку не би било способно да си поигрува со свесните и несвесните интерпретативни клишеа, дури и со оние кои се чинат најтешки за разнишување. Имено, кога на крајот на романот на островот останува уште поголем пустош од претходно –

пустошот на десеткратната смрт, останува да лебди и прашањето околу природата на мистериозната рака: дали таа навистина може да се смета за рака за правдата или, напротив – за рака на нејзината сенка и, честопати, блиска придружничка – неправдата? Имено, едно поблиско запознавање со индивидуалните судбини на личностите намамени на кобниот остров покажува цела лепеза на разновидни мотиви и ситуации што нив ги вовлекле во различни видови злодела – недокажливи или тешко докажливи, докажливи но недокажани, докажани но несанкционирани. Во една од нив станува збор за сообраќајна незгода поради крајна небрежност и неодговорност, во друга – за лекарска грешки под дејство на алкохол, во трета – за праќање на потчинети во ризични акции под дејство на лични мотиви, во четврта – за недавање витален медикамент на личност од која се очекува наследство, во петта – за злосторство инспирирано од страсна љубов, итн. Дел од извршителите на овие дела чувствуваат огромен степен на вина, додека други целосно ги игнорираат негативните консеквенции од своите поранешни постапки и воопшто не се вознемируваат околу нив, наоѓајќи индивидуални начини за стивнување на гласот на сопствената совест. Исто така, степенот на тежината на делата извршени во минатото не коинцидира наполно со општиот морален хабитус и карактер на личностите што ги извршиле. Така, дел од најчувствителните и, во своето сегашно поведение, најкоректни личности се товарат за најтешки недела, а некои од најгрубите, нечесни и одбивни карактери котираат пониско на скалата на вината што им се припишува за инкриминираните постапки во минатото.

Оваа хетерогеност на личностите, мотивите, постапките, и ситуациите што ги вовлекле во трагичните околности на злосторствата стои во силен контраст со униформноста на судбината што ги чека ликовите од романот на изолираниот остров: смртната казна досудена и извршена од невидливиот егзекутор, која ги поништува сите разлики меѓу нив, вклучително и разликите во степенот на лична одговорност и правно релевантна вина на секого од нив. Следствено, логично се поставува прашањето дали таквиот исход навистина претставува конечно извршување на претходно изиграната и заобиколена правда, или, напротив, нејзино ново нарушување, на уште подлабоко ниво?

Имајќи ја предвид неизбежноста на ова прашање, станува очигледно дека Кристи во својот роман суптилно го разнишува шематизмот на црно-белата композиција во поглед на моралниот статус на ликовите во крими-мистериите. Во сивата, траурна зона што го опкружува осамениот остров – буквално, преку облаците и невремето, а и метафорично, преку замаглените граници меѓу исправното и погрешното – фигурите на злосторникот и жртвата, судијата и обвинетиот, креаторот на мистеријата и нејзиниот расветлувач повеќе не можат да се разликуваат една од друга, бидејќи се слеваат во една единствена личност, централниот лик во романот – судијата Варгрејв. Низ неговите постапки, расветлени во финалниот мистериозен елемент во романот – пораката во шише најдена во морето – најјасно се рефлектира опасноста од ригидното, апсолутистичко сфаќање на правдата, особено прекршена низ призмата на индивидуалната концепција за вината и казната.

3. Злосторството како казна, казната како злосторство

Во прочуениот роман на Достоевски, *Злосторство и казна*, агонијата на извршителот на убиството, Раскољников, длабински ја расветлува поентата за сложениот однос помеѓу правната и моралната вина, односно казна. Имено, правната казна, во најопшта смисла, временски настапува одреден временски период по извршувањето на злосторството; таа по дефиниција е сукцесивна на казненото дело, претставувајќи, барем во ретрибутивистичката концепција за правдата и казнувањето, справедливо возвраќање за нанесеното зло од страна на сторителот.[4] Но, во морална смисла, како што покажа брилијантната психолошка анализа на Достоевски, казната во форма на чувство на вина, всушност, е симултана со злоделото. Таа започнува во самиот миг на неговото извршување и ја нагризува најдлабоката основа на личноста до степен на неиздржливост. Интензивното чувство на вина го одвојува злосторникот од самиот себеси и од другите луѓе со тежината на тајната што ја крие, доведувајќи го до состојба во која тој самиот ја посакува правната форма на казната како начин на „отплаќање на долгот" и повторно, макар и делумно возобновување на врската со себеси и со општеството.

Статусот на самото злосторство како казна пострашна од која било друга казна што самиот човек кој одзел или придонел за одземање на туѓ живот си ја нанесува на самиот себеси е идеја што е јасно присутна и кај дел од ликовите од "And then there were none". Со оглед на специфичноста на нивната положба на пустиот остров и оттргнатоста од општествениот, вклучително и правниот систем, крајниот степен на самоказнувањето во тие околности се манифестира со потенцијалната или актуална желба за самоуништување, која кулминира во чинот со кој завршува самиот роман: самоубиството на последната личност како начин за избавување од неиздржливиот внатрешен конфликт. Меѓутоа, една повнимателна анализа на настаните и ликовите од романот покажува дека дејствувањето на овој механизам на грижа на совеста не може да се воочи кај сите, туку единствено кај дел од нив – имено, кај оние што се најчувствителни, морално пософистицирани од останатите и кои своите злодела ги направиле поради љубов кон други личности. Оттаму, тие се и најподложни на манипулација со чувството на вина: така, мистериозниот убиец и мајстор за психолошка тортура не ја убива во буквална смисла на зборот последната личност, туку, добро познавајќи ја нејзината ментална и емоционална структура, ја наведува самата да го стори тоа, наполно сигурен дека таквиот исход ќе биде неизбежен дури и без неговото присуство.

Меѓутоа, освен варијацијата на овој мотив на злосторството како казна една од најпровокативните идеи во романот на Кристи е третирањето и на обратната насока од оваа релација: феноменот на казната како злосторство. Тој мотив, како што и претходно беше споменато, е најцелосно прикажан во личноста на судијата Варгрејв. Парадоксалноста на неговиот лик во романот оди дури и чекор подалеку од парадоксалноста на ликот на Ојдип кој посветено трага по убиецот на

[4] Видете Walen 2016 за концизна анализа на концептот на ретрибутивната правда како теорија на казнувањето.

Лај, без да знае дека убиецот, всушност, е самиот тој. Имено, Варгрејв, во текот на целото дејство на романот, наполно свесен дека самиот тој е убиецот, ги наведува другите личности да мислат дека тој искрено трага по непознатиот извршител на убиствата, додека целата поента на неговите дејства се состои во тоа да го скрие овој факт, како од жртвите така и од потенцијалните истражители на злосторствата. Оваа согледба претставува патоказ кон вистинскиот мотив на повеќекратното убиство што го извршува поранешниот судија: неговата садистичка желба да изврши злосторство, но не какво било, туку совршено злосторство, кое е толку ингениозно осмислено што не може да се открие и, следствено, не може ниту да се казни. Сепак, силината на чувството дека не смеат да страдаат невини луѓе го спречува жртвите на тоа злосторство да бидат случајни личности, па затоа внимателно ги избира „веќе виновните“ и ги вовлекува во мистеријата на „совршеното“ убиство, кое никој не би можел да го разреши. Според неговото сопствено признание од пораката во шишето фрлено во морето, единствената пречка за остварувањето на замислата за „совршеноста“ на неговото (не)дело е неговата сопствена суета, која го натерала, сепак, да го открие пеколното сценарио и својата улога во него, макар и по сопствената смрт.

Писмото на судијата Варгрејв не само што ја објаснува навидум необјаснивата логика на настаните на морничавиот остров туку и фрла светлина врз патолошката страна од неговиот карактер во кој, како што самиот потенцира, уште од најраната возраст коегзистираат две опсесии: опсесијата со смртта и опсесијата со правдата. Заедничкиот именител на овие две опсесии, слеани во погубниот „комплекс на Бог“ (God complex), всушност, е екстремната желба за моќ, манифестирана како компулзивна потреба лично да се господари со најсуштествените човечки вредности: животот и праведноста. Оттаму, моќната идеја дека е недопустливо страдањето на невини суштества, во умот на Варгрејв станува опасно оружје: таа е едновремено и легитимациско орудие за егзекуцијата на личностите што носат некој степен на вина за страдањето на други човечки личности, и критериум за селекција на жртвите на неговиот сопствен монструозен план за совршено злосторство.

Така, морничавиот исход од настаните на островот сведочи за длабочината на опасноста што ја сочинува опсесивното, круто, екстремно и ригидно сфаќање на праведноста, особено од позицијата на една индивидуа која се става во улога и на обвинител и на судија и на егзекутор на други личности, водена исклучиво од својата визија на исправното и на погрешното. Се разбира, ситуацијата отсликана во романот на Кристи е дополнително комплицирана од фактот што станува збор за личност што долги години легитимно, како дел од казнениот систем, го носела товарот на одлучувањето за тешките прашања на вината и казната, животот и смртта, па патолошките застранувања би можеле делумно да се припишат и на психолошкото сраснување со таа привилегирана, супериорна судиска позиција и нејзино некритичко апсолутизирање далеку надвор од границите на професионалната функција.

Меѓутоа, дури и кога би се оставиле настрана екстремите на моралната и психолошката дисторзија што придонесуваат за слевање во едно на ликовите на

судијата и убиецот, дејството на овој роман открива определени аспекти што се високо релевантни и за разбирањето на суштината на правните феномени и во реалниот, нефикционален свет. Така, тоа може да се толкува и како уверлива илустрација на мотивите што ја наметнуваат посебната структура на современите казнено-правни постапки. Таквата структура ја одразува неопходноста во најголема можна мера да се елиминира опасноста од тоа казната, наместо да биде санкција за извршено злодело, да се претвори во ново злосторство со која на неповратен начин би биле повредени самите фундаментални вредности што правото ги штити и оделотворува. Несовршеноста на казнениот систем, кој тешко може да обезбеди идентификување и праведно казнување на сите сторители на казнени дела, и само на нив, е една од поентите на кои романот на Кристи уверливо посочува; но, тој едновремено посочува на длабинската несовршеност на човечките суштества кои отстапувајќи од таквиот систем и индивидуално зачекорувајќи во „минските полиња“ на казнувањето и егзекуцијата честопати можат да ископаат бездни подлабоки од оние што се обидуваат да ги пополнат.

Наместо заклучок

Со наоѓањето на пораката во шише што детално ги опишува бизарните и трагични настани на осамениот остров, во романот е разрешена крими-мистеријата која до последната страница го држи вниманието на читателот во напнато исчекување. Сепак, прашањата што таа ги отвора се во длабинска врска со некои од стожерните прашања што од самите почетоци на цивилизацијата и организираниот општествен живот го преокупираат човековиот ум: Што е правдата? Кое е нејзиното вистинско потекло? Дали е таа иманентна или трансцендентна вредност? Кој ја определува мерата на исправното и погрешното – поединецот или заедницата? Од каде произлегува правото на казнување? Кој и врз основа на што има право да ја определи туѓата вина и видот на казната? Што е тоа што го наведува човекот на злосторство, наспроти свеста за статусот на делото што го врши и за санкциите што го очекуваат? Која е невидливата точка на внатрешно прекршување во која личноста радикално го разорува сопственото морално јадро, извршувајќи најодбивни дела насочени против други човечки суштества? Дали правната казна е вид општествена одмаза за сторените недела? Може ли да има совршен казнен систем? Ако не е можно тоа, како да се пополнат неизбежните празнини во неговата структура и практично функционирање? Или како да се постапува доколку системот како целина е нефункционален или систематски злоупотребуван?

Одговорите на овие прашања, се чини, никогаш нема да дојдат до нас на лесен и едноставен начин. Страниците на книгите што се занимаваат со нив, било на теориски, било на книжевен начин, барем во некои мигови, навистина наликуваат на запечатени шишиња со пораки што пловат по бурниот океан на човечката егзистенција, со крајно неизвесна судбина и дестинација. Соочен со ваквите прашања, нашиот рефлективен еквилибриум се одликува со приближно истиот степен на стабилност како оној што го поседува некое малечко, кревко чамче фрлено во борба со бесните морски бранови.

Литература

Christie, Agatha. (2009) *And Then There Were None*. New York: Harper Collins.

Dolin, Kieran. (2007) *A Critical Introduction to Law and Literature*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dolin, Kieran. (1999) *Fiction and the Law: Legal discourse in Victorian and Modernist Literature*. Cambridge: Cambridge University Press.

Достоевски, Фјодор Михалович. (2015) *Злосторство и казна*. Прев. Цветко Мартиновски. Скопје: Арс ламина.

LaCroix, Alison, Richard H. McAdams and Martha C. Nussbaum, ed. (2016) *Fatal Fictions: Crime and Investigation in Law and Literature*. Oxford: Oxford University Press.

Posner, Richard. (2009) *Law and Literature*. 3rd ed., Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Роулс, Џон. (2002) *Теорија на праведноста*. Прев. Драган Јакимовски. Скопје: Слово.

Софокле. (1991) *Ојдип Тиранин. Ојдип на Колон*. Преп. Даница Чадиковска. Скопје: Мисла.

Шекспир, Вилијам. (2008) *Кралот Лир. Макбет. Отело. Хамлет*. Преп. Драги Михајловски. Скопје: Каприкорнус.

Walen, Alec. (2016) “Retributive Justice”. The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2016 Edition). Edward N. Zalta (ed). https://plato.stanford.edu/ archives/win2016/entries/justice-retributive/. Accessed on 5 June 2017

Williams, Melanie. (2005) *Secrets and Laws: Essays in Law, Life and Literature*. London: Routledge-Cavendish.

Williams, Melanie. (2002) *Empty Justice: One Hundred Years of Law, Literature and Philosophy – Existential, Feminist and Normative Perspectives in Literary Jurisprudence*. London and Sydney: Cavendish Publishing.

Ana DIMISHKOVSKA

UDK: 340.12:82-312.3
Original research article

THE MYSTERIOUS HAND OF (IN)JUSTICE: THE THIN LINE BETWEEN CRIME AND PUNISHMENT IN THE NOVEL "AND THEN THERE WERE NONE" BY AGATHA CHRISTIE

Abstract

This paper aims to contribute to the exploration of the productive relationships between philosophy, law and literature, in the spirit of the contemporary "Law and Literature" movement. More specifically, it analyses the key leitmotifs of the famous mystery novel "And Then There Were None" by Agatha Christie, revealing their potential to illustrate the complexity and the deep existential relevance of some of the most important questions tackled by the philosophy of law as a discipline. The specific interconnectedness of the ideas of justice, guilt, crime, revenge and punishment, reflected by the complicated structure of the plot of Christie's novel, is viewed as an opportunity to test and further refine our fundamental intuitions about the principles of justice and their practical application.

Key words: *PHILOSOPHY OF LAW, LAW AND LITERATURE, MYSTERY NOVEL, JUSTICE, CRIME, PUNISHMENT*

Introduction

Eight people who don't know each other are lured to a desolate, inhospitable English island, under the pretext that there they will be offered some highly desirable benefit: a good job, a free vacation, an opportunity to meet with old friends. The identity of the person that invites them to the island is not revealed to any of them. The butler and the housekeeper of the big, luxurious house in which the guests arrive tell them that they will meet their mysterious host during the first collective gathering. However, the first dinner brings about a shocking development of events. Instead of the announced meeting with their host, they are made to hear a recorded message, which reveals that all of the ten people in the house (the butler and the housekeeper included) are to be blamed for the death of other human beings, but somehow have managed to escape legal punishment. Calling them "prisoners at the bar", and asking them whether they have anything to say in their defence, the inexorable voice implies that now it is time for everyone to pay for their misdeeds.

In the coming days, the house becomes a stage for a succession of mysterious murders in which the guests are killed one by one to the last person, who commits suicide. The killings that happen follow the structure of the nursery rhyme "Ten Little Soldier Boys", in which ten imaginary soldiers disappear one after another in bizarre incidents until none of them survives ("and then there were none", as is the last verse of the

rhyme). The identity of the potential killer, however, remains unknown until the end of the novel. Due to the adverse weather conditions during the period in which the killings happen, it is impossible for anyone to come to or leave from the island. Thus, no other human being could have been there except for the ten victims. Who killed all of them, then?

Nevertheless, the mystery is resolved in the postscript of the novel, through a letter in a bottle found in the sea and picked up by a fishing ship. It turns out that the perpetrator is, in fact, one of the invited guests, who conceived and carried out the horrific scenario that includes his own death (simulated at one stage of the events, but real in the end). That person is a retired judge who has developed an obsessive sense of justice. During his long career, he came across - directly or indirectly - some people who managed to avoid punishment for their involvement in the deaths of other human beings, due to the imperfection of the penal system. Therefore, upon learning about his terminal illness, he "completes" the "administration of justice" on his own, leaving behind the eerie scene of a recently committed mass murder.

The described sequence of events represents the plot of the famous novel "And Then There Were None" by Agatha Christie, which is considered to be her masterpiece.[1] Because of its masterly conceived, extremely captivating plot and the mathematically precise text structure, this work offers intensive reading pleasure, especially for the avid readers of crime fiction.

However, with the issues it explicitly or implicitly tackles, this novel is a far cry from the conventional type of superficial and predictable detective stories. The way it deals with the intertwined themes of guilt, crime, punishment, judgment and justice, depicting the paradoxes of human nature and the complex situations where even highly moral, conscientious and sensitive human beings can be led to commit serious crimes, presents a challenge for philosophical analysis. Thus, through the literary leitmotifs present in Christie's work, this paper attempts to cast light on some of the most important questions treated by the philosophy of law as a discipline, particularly on the complex relationship between the ideas of justice, guilt, crime, revenge and punishment.

1. Preliminary methodological remarks: philosophy, law and literature

Although the approach proposed in this paper may seem to deviate from the standard pattern of abstract philosophical analysis, it is not at all new or unusual, neither in its content nor in general methodological sense. Rather, the productive relationships between philosophy, law and literature have drawn the attention of many contemporary researchers, who are interested in studying legal motifs and the related ethical-anthropological issues dealt with in the works of famous writers, such as Aeschylus, Sophocles, Euripides, Shakespeare, Dostoyevsky, Kafka, Camus, Melville, Harper Lee, Hawthorne, Huxley, Orwell and many others. [2]

---

[1] It was first published in 1939, under the title "Ten Little Niggers".

[2] The analysis of the different ways in which the perennial legal-philosophical issues are explored in literary texts represents one of the central preoccupations of the contemporary interdisciplinary

The analysis carried out in this paper will try to show that one of the most important theoretical and methodological contribution of this type of research is that it provides an opportunity to creatively apply the method of "reflective equilibrium". The search for reflective equilibrium is often used in ethical and philosophical-legal research as a fruitful theoretical strategy, according to which, when thinking about moral issues (especially the legally relevant ones) we are usually guided by general principles that arise from our basic sense of justice and fairness. From these principles, we try to derive judgments that apply to particular cases. However, we are often faced with the fact that logical consequences of our principles, if developed to the extreme points and applied to a concrete situation, would be unacceptable, as they would collide with other moral and legal intuitions that require a different solution of the given situation. Therefore, the re-examination and revision of our general principles is necessary in order to assure that they are better adjusted to the complexities of real situations, which will result in the increasing of their explanatory and justificatory power. Nevertheless, these modified formulations of the principles might still be challenged by new, sometimes even more complex cases, which will initiate a new cycle of deepening and refining of our basic intuitions. The ultimate goal of this dynamic process is to achieve balance, stability and coherence of our belief system that arises from harmonization of the general principles and judgments on particular cases.[3]

In this sense, with their great literary talent, the authors studied in the framework of "Law and Literature" movement succeed in capturing life situations where different principles and intuitions about justice and other fundamental values fiercely collide, making significant contribution to the building of personal and collective reflective equilibrium. Empowered by the freedom of literary imagination, the works of these authors bring to the fore the essential dynamics of life drama in its concentrated form, demonstrating that any abstract conceptual scheme is incapable of encompassing the infinite wealth of the human world.

Written in an austere and "cold" style, with an emphasis on the complicated logical structure of the plot, the works of Agatha Christie are, indeed, often regarded as a form of "animated algebra" rather than full-blooded, axiologically complex literary fiction. However, her unique talent for entering the dark side of the human mind has created many perplexing, evocative scenarios, which throw the readers off (reflective) balance and force them to rethink some of their deepest, instinctive moral reactions to the events presented in her works. The characters from the novels of Agatha Christie are, of course, different in literary format, structure and depth than those created by Sophocles or Dostoevsky, Kafka or Camus, but at least in some of them, the bloody knots of existence still palpate hard enough to catch the attention of a philosophical eye.

---

movement known as "Law and Literature". For more information on the kind of research developed in its framework, see, for example, Posner 2009, LaCroix, McAdams and Nussbaum (eds.) 2016, Dolin 1999, Dolin 2007, Williams 2002, Williams 2005, etc.

[3] For a more detailed elaboration of the concept of "reflective equilibrium" in the field of theories of justice, see Роулс 2002.

2. Justice as mystery: the metaphysical dimension of crime detection

Most literary works of Agatha Christie belong to the category of the so-called "mystery novels", in which the plot revolves around the mysterious nature of one or more criminal acts and their successive detection. However, in the novel "And then there were none", beyond the standard level of mysteriousness of the plot, there is a constant presence of another, deeper layer of the induced sense of mystery: the mysteriousness of the very execution of justice (or, at least, what appears to be its execution). For instance, one of the first key scenes in the novel - the one with the recorded accusations made against the victims - creates a sense of some supernatural presence, a metaphysical force that is superior to any human mechanism of establishing and administering justice. A force that can see what human eye cannot, and brings to light what human creatures can perfectly hide from everyone else except themselves and their conscience: their own misdeeds. Thus, the mental torture and emotional agony of the victims trapped in the island emerges from the terrifying awareness that somehow they become transparent as glass figures. Their deepest and darkest secrets are brought to light. All of a sudden, the house in which they are captured has been transformed into a courtroom in which they are brought to trial by some superhuman court, which they cannot escape from, in the way they once escaped from the human court. The invisible punishing hand erases them from the chessboard of life as if they were fragile pawns, destroying them as easily as it destroys the figurines of the ten little soldiers standing on the kitchen table, increasing the panic and uneasiness among the remaining victims.

This aspect of the novel corresponds, in its essence, to one of the deepest intuitions about the notion of justice that has developed since the first attempts to understand and represent this complex concept, albeit in a picturesque and metaphorical way. This is the idea of the transcendent, superior character of justice, the character of an entity that does not originate from this world but emanates from some higher source, whose laws can never be invalidated or circumvented. The origin of the conviction that universal, eternal and inexorable law(s) of a higher order (should) rule human deeds and actions can be traced back to the very beginning of human civilization. It can be clearly followed from ancient mythological notions of the divine origin of justice, through ancient tragedies, to different theoretical conceptions of "natural law". From this perspective, human, positive laws derive their legitimacy from the compliance with the requirements of these higher - rational, divine or natural - laws. Violation of these laws, in one way or another, can never remain unpunished. One aspect of this idea is beautifully reflected in the well-known words of Shakespeare's Hamlet, expressing his deep conviction that "foul deeds" will eventually "rise to human eyes", even though "all the earth overwhelms them". (Hamlet, 1. 2. 256) This intuition also lies at the base of the popular notions of justice as a powerful force that may sometimes seem slow and inefficient, but, in the end, always reaches its goal. Thus, it is not by accident that it has been personifyed, since ancient times, as a goddess, who governs the totality of the Being, often represented by scales and sword; she is blindfolded but, still, all-seeing. The idea of the divine, universal and necessary character of justice is particularly prominent in the context

of religious worldviews: the debts to justice must always be paid – either in this or in the "other" world.

In Christie's novel, after the first few killings, the remaining characters come to a rational conclusion that the killer must be among them, the guests in the house. On a psychological level, however, they cannot escape the feeling that, being caught in the island trap, they are being targeted not only as physical, but also as metaphysical prey. Prey to a mysterious hand that presents itself as hand of justice, which punishes the violation of laws - if not of positive, written, then of the fundamental, albeit unwritten, moral laws (and in most cases, the violation of both).

Nevertheless, the literary mastery of Agatha Christie in this novel is reflected by her capability to play with conscious and unconscious interpretive clichés, even with those that seem most difficult to shake. At the end of the novel, the island remains even more desolate than in the beginning – devastated by the ravage of multiple deaths. Then, the question about the nature of the mysterious hand arises in an inevitable way. Can it really be the hand of justice or, rather, the hand of its shadow and often, close associate – injustice? In fact, a closer acquaintance with the individual fate of the persons lured to the ominous island reveals a rich variety of motives and situations that have got them involved in different types of offences - unprovable or hard to prove, provable but unproven, proven but unsanctioned. In one case, it is about a car accident due to negligence and irresponsibility; in another - a medical error under the influence of alcohol, in the third - sending subordinates in risky actions under the influence of personal motives; in the fourth - not giving medicine of vital importance to an older person from which an inheritance is expected; in fifth - a crime inspired by passionate love, etc. Some of the guests on the island feel guilty for their past wrongdoings, while others completely ignore the negative consequences of their actions, finding individual ways of abating the voice of their own conscience. What is more, the degree of severity of the offenses in the past does not coincide completely with the general moral habitus and characters of the individuals that have committed them. Thus, some of the most vulnerable and, in their current behaviour, most conscientious persons are charged with the most serious accusations, while some of the most dishonest, cruel and repulsive characters are put lower on the scale of liability for their incriminated actions in the past.

This heterogeneity of personal traits, motives, actions and situations that have drawn all of the characters into the tragic circumstances of crime, stands in sharp contrast to the uniformity of the fate that awaits them on the gruesome island. This fate is, in fact, an indiscriminately applied death sentence, imposed and carried out by an invisible executioner, a sentence that eliminates all the differences between them, including their personal liability and legally relevant guilt. Consequently, the logical question is whether such outcome is really a final execution of the previously circumvented justice, or rather, a new, even deeper violation of its precepts?

Having in mind the inevitability of this issue, it becomes obvious that in her novel, Christie subtly undermines the schematic, "black and white" composition regarding the moral status of the characters in crime mysteries. In the grey, grim zone that surrounds the lonely island - literally, through the clouds and the storm, and metaphori-

cally, by blurring the boundaries between right and wrong – the culprit and the victim, the judge and the defendant, the creator of the mystery and its discloser can no longer be distinguished from one another: they merge into one single individual, the central character in the novel - judge Wargrave. His actions, elucidated in the final mysterious element in the novel - a message in a bottle that was found in the sea - clearly reflect the dangers of a rigid, authoritarian understanding of justice, especially refracted through the prism of an individual conception of guilt and punishment.

3. Crime as punishment, punishment as a crime

In the famous novel by Dostoyevsky, *Crime and Punishment*, the agony of the perpetrator of the murder, Raskoljnikov, sheds an intensive light on the complex relationship between legal and moral guilt and punishment. In general, legal punishment takes place some period after the occurrence of the crime. It is successive to the criminal offense, representing, at least in the retributivist conception of justice and punishment, a backward-looking, fair and proportionate retribution for the harm done by the offender.[4] In a moral sense, nevertheless - as Dostoevsky's brilliant psychological analysis has convincingly shown - punishment in the form of guilt is in fact simultaneous with the crime. It starts at the very moment the crime has been committed and erodes the deepest moral foundation of the culprit to an extent that the mental suffering becomes unbearable. The intensive sense of guilt separates the offender from himself and from other people with the weight of the secret that he hides, bringing him to a state where the legal form of punishment is wished for by himself in order to "repay the moral/legal debt" and restore the relationships with his own self and the society.

The idea of the very crime as the most horrifying (self-)punishment is clearly present in some of the characters from the novel "And Then There Were None". Given the peculiar nature of their position on the island and the utter isolation from society, including the legal system, the ultimate extent of self-punishment under these circumstances is manifested by potential or actual desire for self-destruction. This situation is represented by the final act of the novel: the suicide of the last person as a paradoxical way to resolve her unendurable inner conflict. However, a more careful analysis of the characters in the novel shows that the operation of guilty consciousness and remorse can not be detected in all, but only in some of them; typically, those who are emotionally more vulnerable, morally more sophisticated and who perpetuated their crimes inspired by passionate love for other people. These characters are also more susceptible to manipulation by guilt: thus, the mysterious murderer in the novel, extremely skilful at psychological torture, does not actually need to kill the last person. Instead, knowing well her mental and emotional structure, he drives her to do it herself, with a full confidence that such an outcome would be inevitable even without his presence and explicit action.

However, besides the motif of crime as punishment, one of the most provocative ideas in Christie's novel is the exploration of "crime/punishment" relationship in re-

[4] See Walen 2016 for a concise analysis of the concept of retributive justice as a theory of punishment.

verse direction: the phenomenon of punishment as a crime. This motif, as previously mentioned, is most completely developed in the character of judge Wargrave. The paradox of his character in the novel goes even one step further than that of Oedipus, who is sincerely dedicated to finding out who killed Laius, without knowing that the killer is in fact himself. However, throughout the plot of "And then there were none" Wargrave, fully aware of himself being the murderer, misleads the other people into believing that he is sincerely participating in the search for the perpetrator, while the whole point of his actions is to hide this fact, both from the victims and the possible investigators of the crime.

This observation, in turn, elucidates the surprising, real motive of the multiple murders executed by the former judge: his sadistic desire to commit a crime – not an ordinary crime, though, but a perfect crime which is so ingeniously conceived that cannot be detected nor punished. Yet, he strongly feels that it is morally wrong to cause suffering to those who are innocent, and that prevents him from picking random people as his victims. That is why he carefully selects the "already guilty" ones and involves them in the mystery of the "perfect" murder. According to his own confession written as a message in a bottle thrown into the sea, the only obstacle to the realization of this "perfect" (mis)deed is his own vanity, which, in spite of his initial intention to conceal it, drives him to reveal the hellish scenario and his personal role in it, though only after his own death.

Wargrave's letter not only explains the seemingly inexplicable logic of the events on the island, but also sheds light on the pathological side of his character in which, as he himself emphasized, two obsessions coexist from the earliest age: the obsession with death and the obsession with justice. The common denominator of both, joined in a disastrous "God complex", is in fact an extreme desire for power, manifested as a compulsive need to personally reign over the most essential human values: life and justice. Hence, the powerful idea that the suffering of the innocent is unacceptable, in Wargrave's mind becomes a dangerous weapon. It serves not only as an instrument by which he tries to legitimize the torture and the execution of those responsible for the suffering of other human beings, but also as a criterion for selecting the victims of his own monstrous plan for the perfect crime. Thus, the tragic outcome of the events on the island elucidates the depth of the danger that originates from an obsessive, rigid and extreme conception of justice, particularly from the position of an individual that assumes the role of prosecutor, judge and executioner, led solely by his own vision of right and wrong.

Of course, the situation reflected in Christie's novel is further complicated by the fact that Wargrave is a person that, during the many years of his career at the top of the penal system hierarchy, has legitimately shouldered the burden of deciding on difficult issues of guilt and punishment, life and death. His pathological deviations could partly be attributed to psychological over-identification with the privileged, superior judicial position and its uncritical absolutization far beyond the limits of the professional function.

However, if we put aside the extremes of the moral and psychological distortion that contribute to the blending of the characters of judge and murderer in one person, the plot of this novel reveals certain aspects that are highly relevant for understanding the essence of some legal phenomena in the real, non-fictional world. Thus, it can be interpreted as a convincing illustration of the motives that impose the particular structure of the modern criminal proceedings. Such a structure reflects the need to eliminate or to lower down the risk for the punishment, instead of serving its original purpose to sanction the criminal for the committed crime, to become a crime of its own and to irreversibly damage the very fundamental values that the law strives to protect and enact. The imperfection of the penal system, which fails to provide identification and just punishment of all culprits, and only of them, is one of the points that Christie's novel convincingly illustrates. Moreover, it simultaneously unravels the deep imperfection of human beings which, when deviating from such system and individually entering the "minefields" of punishment and execution, can often cause greater damage than the one they try to repair.

Instead of conclusion

By discovering a message in a bottle that describes in detail the bizarre and tragic events on the lonely island, the crime mystery that until the last page intensively captures the reader's attention is finally resolved. However, the issues that it tackles are essentially connected to some of the fundamental questions, which, from the very beginning of civilization and organized social life, have preoccupied the human mind: What is justice? Where does it originate? Is it an immanent or a transcendent value? Who determines the measure of right and wrong - the individual or the community? What is the basis of the right to punish? Who can legitimately claim to have this right? What drives people to commit crimes, even in full knowledge of the nature of the incriminated deed and the sanctions that follow it? Where is the invisible, internal breaking point in which a person radically disintegrates her own moral core, becoming a perpetrator of the most repulsive deeds against other human beings? Is the legal punishment a kind of social revenge for the committed offense? Could there be a perfect penal system? If not, how to fill in the inevitable gaps between its structure and practical functioning? Or, what to do if the whole system is dysfunctional or systematically abused?

It seems that the answers to these questions will never come to us in an easy and simple way. The pages of numerous books that deal with them, either in a theoretical or literary way, at least in some moments, seem like sealed bottles with messages floating in the stormy ocean of human existence, with highly uncertain fate and destination. Facing these questions, our reflective equilibrium displays approximately the same degree of stability as that of a tiny boat when in combat with the furious waves.

References

Christie, Agatha. (2009) *And Then There Were None.* New York: Harper Collins.

Dolin, Kieran. (2007) *A Critical Introduction to Law and Literature.* Cambridge: Cambridge University Press.

Dolin, Kieran. (1999) *Fiction and the Law: Legal discourse in Victorian and Modernist Literature.* Cambridge: Cambridge University Press.

Достоевски, Фјодор Михалович. (2015) *Злосторство и казна.* Прев. Цветко Мартиновски. Скопје: Арс ламина.

LaCroix, Alison, Richard H. McAdams and Martha C. Nussbaum, ed. (2016) *Fatal Fictions: Crime and Investigation in Law and Literature.* Oxford: Oxford University Press.

Posner, Richard. (2009) *Law and Literature.* 3rd ed., Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

Роулс, Џон. (2002) *Теорија на праведноста.* Прев. Драган Јакимовски. Скопје: Слово.

Софокле. (1991) *Ојдип Тиранин. Ојдип на Колон.* Преп. Даница Чадиковска. Скопје: Мисла.

Шекспир, Вилијам. (2008) *Кралот Лир. Макбет. Отело. Хамлет.* Преп. Драги Михајловски. Скопје: Каприкорнус.

Walen, Alec. (2016) "Retributive Justice". The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Winter 2016 Edition). Edward N. Zalta (ed). https://plato.stanford.edu/ archives/win2016/entries/justice-retributive/. Accessed on 5 June 2017

Williams, Melanie. (2005) *Secrets and Laws: Essays in Law, Life and Literature.* London: Routledge-Cavendish.

Williams, Melanie. (2002) *Empty Justice: One Hundred Years of Law, Literature and Philosophy – Existential, Feminist and Normative Perspectives in Literary Jurisprudence.* London and Sydney: Cavendish Publishing.